

Les institucions i les classes dirigents catalanes, un llarg camí fins a la culminació d'inicis del XVIII*

Catalan institutions and ruling classes; a long road to the culmination of the early 18th century

per Eva Serra i Puig †**

Institut d'Estudis Catalans

RESUM:

Les institucions catalanes, d'arrels medievals, són el pal de paller i veu de les aspiracions transversals de la societat catalana, la qual es va enfrontar repetides vegades amb la monarquia. S'ofereix una interpretació de la dinàmica: institucions, classes dirigents i aspiracions transversals de la societat catalana des del segle xv fins a la desaparició de les institucions públiques de Catalunya amb el Decret de Nova Planta.

PARAULES CLAU:

Diputació del General, Generalitat, classes dirigents, pactisme, imperi Habsburg.

ABSTRACT:

Catalan institutions with their medieval roots are the cornerstone and voice of the transversal aspirations of Catalan society which repeatedly clashed with the monarchy. This paper offers an interpretation of the dynamics: institutions, ruling classes and transversal aspirations of Catalan society from the fifteenth century until the disappearance of public institutions in Catalonia with the "Nueva Planta" or Reorganisation Decree.

KEY WORDS:

Deputació del General, Generalitat, ruling classes, pactism, Habsburg Empire.

Les institucions: origen medieval i creixement modern

Sovint la historiografia ha posat l'èmfasi de les institucions catalanes històriques en l'edat mitjana. Cada vegada, però, sabem millor que les institucions catalanes, si bé són d'origen medieval, agafen una forta embranzida en els segles moderns. Sense

* *Nota del consell de redacció.* Aquesta aportació d'Eva Serra Puig va ser llegida el 18 d'agost de 2014 a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada del Conflent i publicada en anglès en el llibre col·lectiu d'Àngel CASALS i Giovanni C. CATTINI (ed.), *The catalan nation and identity throughout history*, Peter Lang, 2020, molts mesos després del decés de l'autora. No s'havia publicat mai en català. Atès el record inesborrable del qui va ser un puntal de *Recerques*, el consell de redacció el publica en homenatge i memòria, tot agraint a Àngel Casals que ens hagi passat el text original i a Blanca Serra Puig el permís per poder-ho fer.

** Eva Serra Puig, ORCID iD:<https://orcid.org/0000-0003-1324-6176>.

aquesta embranzida no s'entendrien els conflictes entre el rei i la terra dels segles XV al XVII ni la Guerra de Successió. Aquests conflictes revelen dos cossos institucionals enfrontats per raons de sobirania i d'horitzons polítics. Els segles moderns no són només els segles de la formació de la monarquia autoritària i absoluta, sinó també els segles del desenvolupament de les institucions representatives del territori nacional. Fins i tot podríem aplicar aquesta consideració a altres territoris europeus: Holanda, Anglaterra, Bretanya i també el Lenguadoc, encara que hagin pogut tenir destins diferents, en els quals no sols es desenvolupa la monarquia sinó també el parlamentarisme. Tot això tingué les seves fases i els seus relleus socioestamentals.

Els trasbalsos de la transició a la modernitat i els relleus dirigents

Entre el 1410-1412 i el 1481, Catalunya patí diversos trasbalsos a través dels quals salvà el pactisme i visqué un relleu de les classes dirigents. Aquests trasbalsos foren la pèrdua de la dinastia del casal de Barcelona i el Compromís de Casp, amb un canvi de dinastia, és a dir, l'arribada dels Trastàmara amb la liquidació de la Causa del d'Urgell (en la qual cal recordar que els valencians foren més urgellistes que els catalans).¹ La guerra contra Joan II pot entendre's com un *aggiornamento* de Casp,² és a dir, com la consolidació del Compromís de Casp en la persona de Ferran II, tot i que la dinastia Trastàmara, ben aviat, per raons de successió en cap cas no qüestionades, passava a mans dels Habsburg.

Si haguéssim d'interpretar breument aquests fets per poder situar millor els segles moderns diríem que Catalunya ha viscut una crisi general en què han conviscut i s'han articulat la pèrdua de la dinastia pròpia; una crisi del sistema feudal aguditzada per la crisi del poder polític (és a dir, la crisi del pactisme i l'observança) amb tres actors: els Trastàmara, el Consell General del Principat amb l'alternativa de la Concòrdia de Vilafranca (1461) –és a dir, un pactisme que subordinava el monarca– i una societat civil amb greus enfrontaments socials al camp i a la ciutat. La ciutat, especialment Barcelona, visqué una confrontació entre els sectors de la producció (Busca) i els sectors del gran comerç (Biga), i el camp visqué la confrontació entre pagesos (remences) i el règim senyorial. Els sectors populars urbans i rurals no anaven pas a l'una, i cal dir que buscaires i remences foren instrumentaltzats per la nova monarquia.³

1. Sobre Casp vegeu els darrers treballs següents: Ernest BELENGUER, *El com i el perquè del compromís de Casp (1412): història i debat*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2012, i Josep PERARNAU ESPELT, *La tragicomèdia del Compromís de Casp: invent i imposició de Benet XIII*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya-IEC, 2014.

2. Sobre la guerra catalana del segle XV, al costat dels treballs de Santiago i Jaume Sobrequés recollits a *La guerra civil catalana del segle XV*, Barcelona, Edicions 62, 1973, i els treballs sobre el tema de Jaume SOBREQUÉS dins *Estudis d'Història de Catalunya*, Barcelona, Base, 2008-2010, 2 vol., cal destacar la tesi doctoral d'Imma Muxella, *La terra en guerra. L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou (1466-1472)*, Universitat de Barcelona, 2013.

3. D'entre els treballs sobre aquestes qüestions poden destacar-se els de Claude CARRERE, *Barcelone: centre économique à l'époque des difficultés, 1380-1462*, Mouton, 1967, 2 vol., i de

Els inicis de la modernitat

La sortida d'aquesta crisi (capitulació de Pedralbes) fou una refundació del pactisme medieval. Per raons dinàstiques, la monarquia esdevenia absentista i organitzava o reorganitzava les seves pròpies institucions: lloctinència (1479), pragmàtica de 1479, patronatge eclesiàstic i concordats (1482 i 1486), Inquisició (1484-1487), expulsió dels jueus (1492) transformació del Reial Consell i Audiència (1493), política monàstica (1493), Consell d'Aragó (1494) i fiscalitat de la *crusada* (1496). En el marc d'aquests canvis, o remodelació o creació de noves eines reials d'intervenció, tenia lloc una mutació de la noblesa.⁴

La continuïtat del pactisme després de la guerra civil, garantida per l'Observança de 1481, no partia de zero. Potser els precedents de l'Observança d'un sistema que posava el dret com a referència central (*iuscentrisme*) es podrien buscar en disposicions de 1299, però no és prou segur ni hi ha acord entre els historiadors del dret, que més aviat temen que no fos una maniobra jurídica posterior. En canvi, sí que és clar que un moment important del seu desplegament fou la Concòrdia o Capitulació de Vilafranca entre el Gran Consell del Principat de Catalunya i Joan II. A les vigílies de la guerra del segle XV, Joan II ho signava, molt a contracor.⁵

Entre els factors d'identitat catalana que caldria també destacar és el seu sistema de successió del monarca. A Catalunya, el rei no era ben bé de successió automàtica: aquest, abans de res, havia de jurar les Constitucions, és a dir, les lleis sortides de Corts. L'Observança de 1481 obligava la Diputació a recollir les súpliques o queixes de comuns i particulars davant de qualsevol violació de les lleis i portar-les a l'Audiència, la qual havia de fer la declaració.

Les reformes dels anys de Ferran II, posteriors a la guerra del segle XV, revelen una important continuïtat institucional: el manteniment de les Corts (1480), l'Observança (1481), la continuïtat de la Diputació o Generalitat (1493) i del Consell de Cent de la Ciutat de Barcelona (1498) i, en conjunt, de tota la vida municipal. Amb tot, amb l'excusa de la necessitat d'eixugar els deutes de guerra de les institucions, Ferran II practicà l'intervencionisme tant en el Consell de Cent com en la Diputació. Després d'un intervencionisme directe, la insaculació fou instaurada en aquestes dues institucions, inicialment sota reserva règia, si bé aquesta reserva desaparegué amb la mort de Ferran II.⁶

La reforma institucional confirma un relleu de les classes dirigents: la busca i el populisme buscare molt manipulat pel governador de Catalunya, Galceran de

Carme BATLLE, com *Barcelona a mediados del siglo xv. Historia de una crisis social*, Barcelona, El Albir, 1976, 2 vol. També cal destacar les darreres anàlisis de Gaspar FELIU, entre d'altres, a «La crisis catalana de la Baja Edad Media: estado de la cuestión», *Hispania* 64, 2004, 435-466.

4. Una síntesi encara pertinent de l'activitat remodeladora i creadora d'eines reials per Ferran II és el vell treball de Jaume VICENS VIVES, *Els Trastàmars*, Barcelona, Teide, 1956.

5. Un bon estudi sobre la qüestió a MUXELLA, *La terra...*, 77-172.

6. Per a un treball de reflexió al cap de cinquanta anys dels treballs de Vicens i Vives sobre Ferran II, vegeu la reflexió fruit d'una tesi de llicenciatura d'Àngel CASALS, «Vicens Vives i el redreç de Ferran II a Catalunya, cinquanta anys després», *Revista de Catalunya* 35, 1989, 50-61.

Requesens, fou substituïda per Jaume Destorrent, representant d'una nova oligarquia barcelonina que durant la guerra havia jugat la carta del rei. Aquesta nova oligarquia ja no tenia res a veure amb les velles Busca i Biga, i el comte de Pallars, el darrer comte primigeni i pirinenc, també havia quedat substituït per l'emergència dels Cardona.

La postguerra i els anys subsegüents van viure la reestructuració socioeconòmica del territori, sobre el qual actuava la noblesa de la terra, les oligarquies urbanes i les confraries laborals i els pagesos emfiteutes, uns i altres en ascens. L'equilibri rural procedia de la sentència arbitral de Guadalupe del 1486, la qual, sense representar ben bé la voluntat global pagesa, era un actiu de les lluites pageses i no pas del rei, i encara caldria afegir que fou una còpia restrictiva de la concòrdia de Barcelona de 1463 proposada el 1462, i que van començar a aplicar les institucions catalanes a inicis de la seva confrontació amb Joan II, però va restar fallida a causa de la guerra.⁷

Les institucions de la Terra: les eines polítiques dels braços

Des de la Constitució 14 de les Corts de 1283, el monarca havia acceptat formalment i explícita una limitació del seu poder, així com compartir-lo amb els representants dels estaments. El marc constitucionalista català garantia un grau de representativitat i participació polítiques força àmplies per a l'Europa d'aquells segles.

El pactisme i el seu corollari, l'observança, funcionaven a través de diverses institucions públiques: la cort general, és a dir, la vida parlamentària, la qual era la institució més important perquè d'ella sortien les lleis; la Diputació o Generalitat, assimilable al poder executiu o govern, i les institucions municipals, en el cas de Barcelona, el Consell de Cent, però arreu de la vida ciutadana o vilatana del país amb l'existència d'assemblees municipals similars, si bé proporcionals a llur importància. Dins d'aquest marc emergia una justícia plurijurisdiccional al costat de l'Audiència, la qual era la transformació moderna de la vella cancelleria i consell reial medievals amb una doble competència: pública i civil.

Sense entrar en detalls, cal dir que la importància de la cort general rau no sols en les seves funcions de justícia i de donatiu al rei, sinó també, i sobretot, en la seva capacitat i tasca legislativa. A Catalunya no es legislava per pragmàtiques reials, sinó per consens parlamentari entre els braços i entre els braços i el rei. D'aquesta vida parlamentària cal destacar, si més no, la seva composició i el seu funcionament.⁸

7. Sobre els remences i la sentència vegeu, entre els darrers treballs, el de Rosa LLUCH, *Els remences i la senyoria de l'almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Girona, Centre de Recerca d'Història Rural, 2005. També la reflexió d'Eva SERRA PUIG, «Vicens Vives i els remences. Tornar-hi a pensar», *Pedralbes* 30, 2010, 107-119. Mai no es pot oblidar el treball de Concepció FORT MELIÀ, «La Diputación de Cataluña y los payeses de remensa. Sentencia arbitral (1463)», *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Universitat de Barcelona, 1965, vol. I, 431-444.

8. Una panoràmica de les institucions de Catalunya abans de 1714 a Victor FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987.

Pel que fa a la composició, eren tres els braços o estaments de la Cort General, els quals deliberaven per separat, però durant les sessions de les corts actuaven mancomunadament a través de les ambaixades de llurs promovedors entre ells i amb els tractadors del rei. El braç o estament eclesiàstic reunia la jerarquia eclesiàstica, els canonges i les religions; el militar era el més nombrós i no gaire homogeni, i reunia noblesa titulada i cavallers; finalment, hi havia el braç reial o municipal, el qual potser és el que més ens pot interessar per ser molt dinàmic i per la força parlamentària del tercer estat. La quantitat i qualitat representativa del braç reial era important. Agafant com a punt de referència la representació de les Corts del 1599, i des de la perspectiva demogràfica, la representació parlamentària municipal en termes globals catalans era del 23,60%, una representació de quasi la quarta part de la població vilatana.⁹ És cert que hi havia un desfasament o desajust entre ascens socioeconòmic i demogràfic vilatà i la seva representació. En cada cort general es reclamava ampliar la representació vilatana. L'ingrés o ampliació més significativa fou la de Mataró de 1585. Entre el 1563-1564 i el 1626-1632 foren convocats uns 38 comuns.¹⁰ És cert que n'hi faltaven d'importants com Sabadell, Terrassa, Mojà, Tarragona, Reus o Valls per raons diverses, per ser comuns quasi de nova creació (com seria el cas de Terrassa) o per ser comuns de baró i per tant de representació senyorial (com seria el cas de Tarragona, representada pel seu arquebisbe), i amb tota la representativitat del braç reial era important si la comparem amb els paràmetres de l'Europa moderna.

L'observació del funcionament de les Corts ens indica que les lleis, en bona part, eren iniciativa dels braços, així com la importància de la iniciativa del braç reial a través dels seus síndics. Els constitucioners de les Corts, elegits per escrutini i paritaris entre braços, posaven en solfa (en forma de llei) les instruccions dels síndics. Els síndics del braç reial, que actuaven sota mandat imperatiu, tenien un paper important. Ja he dit que cada braç deliberava i decretava pel seu compte i els promovedors garantien la relació entre els braços per obtenir el consens. Un cop fetes les decretacions dels braços, el text de la llei establert pels constitucioners es passava als tractadors del rei, i aquest feia la decretació final.

En el curs de l'elaboració de les lleis podien passar, entre altres incidents, dues coses remarcables: un desacord entre els braços o un desacord entre els braços i

9. Eva SERRA PUIG, «Ciutats i viles a Corts Catalanes (1563-1632): entorn de la força municipal parlamentària», *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*, Universitat de Barcelona, 2003, vol. III, 873-900.

10. Les poblacions que foren convocades o tingueren síndics a Corts durant l'etapa 1563-1564 a 1626-1632, segons el fogatge del 1553 i per ordre de volum demogràfic en focs, van ser: Barcelona (6.532), Perpinyà (1.755), Girona (1.314), Lleida (1.109), Tortosa (988), Vic (598), Cervera (476), Vilafranca del Penedès (386), Puigcerdà (377), Balaguer (352), Manresa (350), Torroella de Montgrí (245), Tàrraga (224), Agramunt (205), Granollers (209), Mataró (204), Caldes de Montbui (197), Figueres (189), Sarreal (187), Besalú (180), Berga (178), Cotlliure (174), Pals (147), Santpedor (118), Vinçà (98), Sant Pere de Vilamajor (95), Tuïr (94), Vilanova de Cubelles (93), Camprodon (81), Cruïlles (79), Argelers (76), L'Arbós (74), Talarn (72), Vilafranca del Conflent (66), Cabra (62), El Voló (40), Els Prats del Rei (33) i Salses (14). SERRA, «Ciutats i viles...», 879.

el rei. La resolució en el primer cas podia ser retirar la llei a l'espera d'un consens posterior (per exemple, els esforços per al canal d'Urgell) o pressionar el rei perquè la decretés, però aleshores aquesta llei, en no ser fruit dels tres braços, no podia ser ni una Constitució ni un capítol de cort, sinó només un acte de cort de menor valor en cas d'un conflicte judicial; això passà amb les lleis sobre innovacions en delmes i sobre redempcions de jurisdicció de barons (1553). Però també es podia aconseguir una decretació reial encara que fos ambigua o contradictòria o amb condicionants en el plau reial (com seria el cas del plau reial sobre el trànsit de llanes per Tortosa procedents de Castella i Aragó, que el rei les protegia de la fiscalitat catalana; cap de cort 13 de 1520). En el segon cas la resolució també podia ser retirar la llei esperant més bons temps. Seria el cas de la constitució del comerç de cavalls amb la qual es volia contrarestar una pragmàtica reial de fet il·legal per no estar inclosa en el volum de les Constitucions, capítols de cort i altres drets de Catalunya. També en aquest segon cas, un plau reial ambigu podia ser una solució aparentment eventual.

Parlar de classes dirigents obliga l'historiador a situar la representació i el funcionament del govern del país i dels governs municipals. Des de 1493, la Diputació funcionava a sac i sort amb una representació estamental: bossa d'eclesiàstics, bossa del braç militar i bosses de ciutats i viles amb la representació de Barcelona, Lleida, Girona, Perpinyà, Tortosa, Vic, Puigcerdà, Cervera, Besalú, Torroella, Manresa i Balaguer, amb un total, entre diputats i oïdors, de 208 insaculats, els quals sumats als 66 episcopals i als 250 del braç militar eren 524 insaculats. El mandat de diputats i oïdors, un per cada braç, era triennal. La insaculació es feia cada 15 de maig o de juliol si era l'any final del trienni, i l'extracció en la jornada de Santa Elena al darrer any triennal. La Diputació estava sotmesa a un procés d'inspecció (la visita) a cada final de trienni. Les classes amb voluntat de dirigir, doncs, eren una àmplia nòmina de persones, però no totes afortunades en el sorteig. Aquest era triennal, és a dir, adequat als anys de mandat dels consistorials de la Diputació, sense possibilitats de dos mandats seguits.

Pel que fa al sistema municipal, era de mandat anual, i Barcelona és el referent que ens permet veure que funcionava en règim insaculatori des de 1498 sobre la base de tres organismes: el consell general (assemblea que a Barcelona tenia 144 jurats), el trentenari (el 25% del Consell de Cent: consell assessor amb mandat rotatiu de tres mesos) i les conselleries amb 5-6 consellers. El repartiment de jurats per mans era des de Ferran II de 48 ciutadans honrats, 32 mercaders, 32 artistes i 32 menestrals. Les cinc conselleries, fins a 1641, foren de 3 ciutadans i cavallers, 1 mercader i 1 conselleria rotativa entre artistes i menestrals. Fins al 1641 no hi hagué un conseller sisè que posés fi a la rotació entre artistes i menestrals.

Aquesta composició i aquest funcionament indica que els sectors dirigents de la societat actuaven a través d'unes institucions poderoses, proposant lleis a través de les Corts i governant a través de la Diputació dels consells de jurats municipals. La normativa de la Diputació o Generalitat eren els capítols del Redreç aprovats en Corts, i la dels municipis, els privilegis o disposicions locals reials de caràcter públic.

El segle XVI: conjuntura de canvi i els inicis de la política imperial

Fins al 1516 no es pot parlar d'unió de corones¹¹ i, encara, el bisbe d'Urgell, Pau Duran, als anys trenta del segle XVII, afirmava que aquesta unió havia estat una unió per accidents.¹² Dins l'etapa Habsburg som davant d'un país que es refà, creix i respira neguits. Fins al 1528, noblesa de la terra, oligarquies urbanes i confraries i pagesos semblen estar amb més o menys harmonia amb la corona, i tot es basa en la pau amb França i la lluita contra el turc. Malgrat alguns símptomes inquietants, hi ha una bona sintonia del monarca amb el país: compromís regi de contribuir en quatre galeres; supervisió i millora dels regiments municipals; accés a Corts de Balaguer i Tàrrrega; redreç de la Diputació per eixugar el deute i drets preferencials dels catalans al Mediterrani.¹³ Hi ha empenta catalana, com demostra la súplica de misser Frederic Honorat de Gualbes de comerç català directe amb Amèrica (1522) la qual cosa, però, no s'obtingué.¹⁴

Les coses comencen a canviar quan la condició de Carles V com a comte de Barcelona és subordinada a la condició d'emperador i s'inicia la política imperial Habsburg, com revela la crisi de 1520-1522. En aquesta etapa no podem parlar ben bé de classes dirigents, sinó d'una xarxa clientelar de l'emperador amb funcionaris del patrimoni reial o homes de confiança del monarca: Joan Ferrer Despuig, regent la tresoreria; Francesc Gralla Desplà, mestre racional; Berenguer d'Oms; l'humanista Miquel Mai; el capità general dels comtats Francès de Beaumont; el lloctinent de protonotari Joan de Comallonga i el secretari Miquel Joan Pastor; a més del vicecanceller Frederic Honorat de Gualbes de l'època de Ferran II.

Amb tot, les institucions sí que revelen interessos propis. Davant dels símptomes de germanies, revelen por del contagi revolucionari i per tant no donen cap suport als valencians, si bé volen evitar l'entrada d'Hurtado de Mendoza, lloctinent de València, a Catalunya per evitar la penetració del conflicte valencià. D'altra banda, propicien la detenció del franciscà Barceló, que predicava contra l'impost de la bolla.¹⁵

Amb la condició d'emperador de Carles V, Catalunya esdevé frontera imperial per terra i mar i Barcelona perd, a causa de l'aliança imperial de Carles V amb Gènova (1528), els privilegis comercials al Mediterrani. Les institucions revelen encara interessos compartits amb l'emperador contra la pirateria: campanyes de Tunis (1535) i Alger (1541), però també una voluntat antiimperial, la qual comença a distingir entre les guerres del rei i les guerres de la terra.

11. Núria SALES, *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Edicions 62, 1989, 21-28 i 447; Àngel CASALS, *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles C (1516-1543)*, Granollers, Ed. Granollers, 2000, 21-54.

12. Joan BUSQUETS, «Bisbes espanyols i francesos a Catalunya durant la Guerra dels Segadors», *El Barroc Català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*, Barcelona, Quaderns Crema, 1989, 77, nota 17.

13. CASALS, *L'emperador...*, 55-128.

14. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, Ed. Alpha, 1963, 897-898 i 911.

15. Eulàlia DURAN, *Les germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982.

Els anys 1539-1543 s'obren diversos episodis de crisi, que revelen l'existència d'interessos catalans sense sintonia imperial, així l'episodi amb l'inquisidor Ferran de Lloasses, que procedia contra les persones per falsos motius de fe; el conflicte amb Barcelona contra la imposició imperial de les ruïnoses fortificacions, i els conflictes contra la política règia de recuperació patrimonial, per raons més militars que no pas antisenyorials, la qual desbancava la noblesa autòctona. Aquest darrer aspecte explica els xocs en els comtats i en el vescomtat de Castellbò i més tard la guerra de Ribagorça, amb els quals emergeix un bandolerisme patriòtic defensor de la terra contra la militarització de la frontera amb soldats castellanogermànics.¹⁶

Més que una classe dirigent, en aquests moments del segle XVI emergeix una oposició contra la Inquisició, contra la capitania general i contra les lleis de la guerra que vulneren les lleis de la terra. De la lluita contra els abusos de la soldadesca a la lluita en defensa de la terra i les constitucions hi havia un pas. Com hi havia un pas entre l'acusació de bandoler i la condició de dissident al rei. El duc de Cardona i la magistratura de l'Audiència en aquests moments encara mantenen un paper passiu i no volen posar en perill les seves xarxes clientelars internes.

No som, però, davant de cap país desordenat. Un cop d'ull a les lleis que s'aproven en Corts revelen un país en creixement amb l'obligació d'aprovar disposicions socials, econòmiques i polítiques que s'adeqüin a les seves necessitats. Així, s'observa que s'hi aproven lleis d'activació de la producció i el comerç, d'unificació de pesos i mesures, de garanties de qualitat de la moneda circulant, d'obres públiques, de finances públiques, de crèdit públic i privat, de dret familiar i patrimonial, de funció pública, d'ordre públic, d'inspecció, lleis socials sobre hospitals i rebaixes fiscals i creació de la figura de l'advocat dels pobres.

Al costat d'això, també hi ha manifestacions de voluntat de control de l'actuació règia per tal de garantir l'observança i d'ampliació de la representació a Corts, a la Diputació i als municipis.¹⁷

Les primeres fractures polítiques: de les torbacions de 1587-1593 a les corts de 1626-32

Les convocatòries de Corts s'espaiaven i l'observança no se solia complir. Un exemple eloqüent pot ser la implantació de l'*excusado* concedit pel Papa el 1567, que provocà una forta resistència i la intervenció de la Inquisició sobre la Diputació amb diputats empresonats (1569-70). Durant el conflicte van emergir teories

16. CASALS, *L'emperador...*, 370-453; Xavier TORRES, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, Eumo, 1991, 79-94; Eva SERRA, «Signori bandolers e legislazione nella vita parlamentare catalana», *Banditismi mediterranei (secoli XVI-XVII)*, Urbino, XV Comunità Montana del Barigadu-Sardegna, 2003, 147-169.

17. CASALS, *L'emperador...*, 269-274; Jordi BUYREU JUAN, *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna, 1542-1564*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005, 130-147; Eva SERRA, «Constitucions i Redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-64) i Corts de Montsó (1585)», *Congrés Internacional. Felip II i la Mediterrània*, Barcelona 23-27 de novembre-Roma 2-4 de desembre, 1998, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 1999, vol. IV, 159-189.

«constitucionals».¹⁸ L'oposició començà a buscar mecanismes alternatius i d'assessorament del funcionament polític. Les Corts de 1585 aprovaren les Juntes de Braços i les Divuitenes per resoldre casos de despeses públiques extraordinàries i per a casos d'interpretació de la llei. Els oficials reials, durant les mateixes Corts, ja van alertar el rei que aquelles lleis li donarien «gran fastidio» en el futur. En el curs d'aquell conflicte, les autoritats reials acusaven les institucions catalanes de voler «llevar la corona del cap del rei», i les institucions acusaven el rei de voler manar en forma de «poder absolut».¹⁹ Que el moment era delicat també ens ho demostra que al costat d'una legislació que reforçava el poder polític català, l'oligarquia barcelonina impulsava una legislació que prohibia les reunions intergremials (sindicals, en diríem ara).²⁰

Poc després tenien lloc les importants torbacions de 1587-1593: una autèntica fractura política, en dos temps i per dos motius que es van encadenar. Primer, a causa de la interferència de la tercera sala de l'Audiència en la inspecció de la Diputació (visita) contra l'exdiputat militar Joan de Queralt, el qual havia maniobrat en favor del rei en el curs de les darreres Corts de 1585. En segon lloc, per l'intent del virrei de capturar Joan Granollachs, diputat militar i altres, perquè havien practicat detencions d'oficials reials sota l'acusació de vulnerar les constitucions. L'avalot del poble impedí la captura de Granollachs i els seus, i la casa de la Diputació es convertí durant onze mesos en un nucli de resistència que es traduïa en una aliança política de la Diputació amb la ciutat de Barcelona i la convocatòria de Juntes de Braços i Divuitenes per obtenir consell i ampliar el consens deliberatiu.²¹ Les deliberacions contra els abusos de la jurisdicció reial tenien lloc dins la Casa de la Diputació i estaven emparades contra qualsevol intervencionisme virregnal pels gremis armats dels menestrals de Barcelona, els quals protegien l'edifici de la casa de la Diputació. Aquesta, segons expliquen els coetanis, va esdevenir «el nervi de Catalunya» i «todo Barcelona vino a ser Diputación», i Catalunya va adoptar un comportament «como de república». En el curs d'aquests fets, per exemple els genovesos, rivals de la producció i el comerç català i aliats estratègics del rei, eren expulsats de Barcelona, es qüestionà la política virregnal de llicències d'exportació de blat en plena carestia i s'impugnà la política d'extradició de Staës, el criat flamenc del rebel de la causa aragonesa Antonio Pérez. La resistència de la casa de la

18. Ricardo GARCIA CARCEL, *Historia de Cataluña. Siglos xvi-xvii*, vol. I, 382-385; *Dietaris de la Generalitat, vol. II anys 1539 a 1578*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, hom pot trobar referències a l'episodi entre les pàgines 203 i 327.

19. Miquel PÉREZ LATRE, «Les torbacions de Catalunya (1585-1593): de les Corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General», *Afers* 11/23-24, 1996, 59-98.

20. Eva SERRA, «Constitucions i Redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)», *Felipe II y el Mediterráneo*, Madrid, 1999, vol. IV, 172; Luis R. CORTEGUERA, *Per al bé comú. La política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic, Eumo, 2005, 83, també sobre les aspiracions globals dels gremis barcelonins a les corts de 1585, 87-118.

21. Sobre la història de la Diputació del general al segle XVI, Miquel PÉREZ LATRE, *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2004.

Diputació s'acaba quan s'assabenten de l'execució de Joan de Lanuça, el justícia d'Aragó, i de la possibilitat que l'exèrcit castellà de Los Vargas, que havia entrat a l'Aragó, pogués entrar a Catalunya. Posteriorment, el febrer de 1593, una pragmàtica reial suspenia els capítols que autoritzaven les Juntes de Braços i les Divuitenes i llurs competències, bandejava i empresonava cavallers i portava diversos menestrals a galeres.²² En aquestes torbacions, del total dels 104 individus implicats que van obtenir remissió 30 eren nobles o ciutadans honrats, mentre que dels 74 restants dues tercers parts (una cinquantena) eren menestrals i la resta mercaders, artistes, pagesos, pastors i mariners. Una noblesa de la terra havia encapçalat un desafiament obert al poder reial (qüestionava la potestat reial i usurpava regalies del monarca).²³ En el curs dels fets, fra Masnovell, de l'orde de Jesús, predicava (novembre, 1588) que els catalans mai no havien estat conquerits i s'havien redimit de moros i jueus sols, sense l'ajuda de ningú i per voluntat pròpia havien acceptat com a emperador el net de Carlemagne.²⁴

Aquests fets revelen l'existència d'una sòlida oposició, embrió d'uns sectors interestamentals, però no encara classes plenament desenvolupades. Aquesta oposició pretenia dirigir la societat. La monarquia intentà (1599) tàctiques de proximitat des d'amnisties fins a ennobliments, però la noblesa de la terra i sectors plebeus benestants s'anaven configurant com un bloc dirigent revolucionari. Això explicaria que les Constitucions de les Corts de 1599 no sortissin estampades fins al 1603. Diversos contenciosos separaven el rei del bloc amb vocació dirigent de la terra; entre molts d'altres, el conflicte de les constitucions ara es centrava en la defensa del dret a portar armes dels cavallers i els seus criats (pedrenyals) i en la voluntat de contenció dels salaris dels magistrats de l'Audiència reial que eren pagats per la Diputació i, en canvi, no complien amb llurs deures constitucionals. També és cert que, al costat dels contenciosos amb el rei, els delmes i la jurisdicció senyorial enfrontaven el braç reial amb els braços baronials, però foren els contenciosos amb el rei, a propòsit de les lleis de les armes i dels salaris de la magistratura de l'Audiència, els que portaren els consistorials Joan de Vilanova i Josep Castellbell a les presons reials entre el 2 de març i el 6 de juliol de 1602, «avian estat presos quatre mesos y quatre dies per los debats eran entre lo senyor rey y la Terra», és a dir, per la no-admissió d'uns capítols de la cort general de 1599.²⁵

22. Aquestes torbacions han estat magníficament estudiades per PÉREZ LATRE, «Les torbacions de Catalunya...» i Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo editorial, 2004, capítols 5 i 6.

23. PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra...*, 280-282; Antoni SIMON, *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona, PAM, 2008, 38.

24. Eva SERRA, «El pactisme català davant l'absolutisme dels Habsburg», *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, Vol IV: Crisi Institucional i Canvi social. Segles XVI i XVII*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, 51; *Manual de Novells Arditos vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní, vol Sisè, anys 1588-1597*, Barcelona, 1897, 104.

25. *Dietari de Jeroni Pujades, I (1601-1605)*, edició a cura de Josep M. Casas Homs, Barcelona, 1975, 174 i 192-193.

Els esdeveniments de les darreries del cinc-cents havien deixat una marca molt profunda. Així, el clergue i heraldista Jaume Ramon Vila (Barcelona 1570-1638) es despatxava a gust contra el rei en un dietari personal: «No gustava de ninguna manera de que los vassalls tinguessen privilegis ni llibertats, per la qual cosa afavorí sempre tota sa vida més als castellans».²⁶ Entre el 1587-1593 i el 1640 s'obriria pas una cultura de la defensa del sistema constitucional català que traspassaria les fronteres generacionals per esdevenir un actiu patrimoni polític de resistència. Aquesta oposició constitucional quedaria reforçada els anys vint del segle XVII a causa i contra la política fiscal del rei, el qual pretenia el 20% dels ingressos municipals i dels de la llotja i perseguia el comerç francocatalà (o potser millor dit occitanocatalà). Aquest comerç era criminalitzat, com si fos contraban, perquè el rei de França era l'enemic del rei hispànic. La política règia perjudicava greument les finances de la Generalitat. Són els anys de la resistència a acceptar virrei fins que el nou rei no juri constitucions (vicerègia de 1621-1622), i són els anys a més del Memorial del comte-duc (1624), el qual aconsellava pastanaga i garrot per a Catalunya (afalacs i provocar-hi avalots per justificar una intervenció militar règia).²⁷

Contribuí també a la formació d'una resistència sòlida el fet que aquests sectors dirigents, els quals pels volts de 1626 eren, en bona part, una noblesa de la terra integrada per unes 780 persones, es trobaven en condicions econòmicament precàries i orfes de patronatge reial.²⁸ Hi havia una multitud de cavallers externs a l'aristocràcia cortesana i força diferents d'una alta aristocràcia ja hispànica, com el duc de Cardona.

Les lleis perdudes de les corts inacabades de 1626

Les Corts de 1626 es van intentar reprendre el 1632, però no van poder aprovar lleis noves. Aquestes lleis, que van existir sense la decretació final règia, revelen la configuració d'un projecte polític encara en el si de la monarquia hispànica. Hi trobem lleis sobre drets de la noblesa de poder vincular-se en la producció i el comerç sense perdre la seva condició nobiliària; hi trobem providències d'ampliació de la representació vilatana en les Corts i en la Diputació; hi localitzem disposicions proteccionistes en relació amb la producció; hi descobrim mesures de liquidació o moderació de la política fiscal reial dels quints (20%); també la creació d'un tribunal de garanties constitucionals: tribunal mixt del rei i la terra (Sala de Sant Jordi) per evitar la inoperància i bloqueig de l'Audiència en matèria de contrafaccions.²⁹

El fracàs d'aquestes Corts, de fet, pot ser considerat també la força d'aquest bloc dirigent que s'està forjant, el qual segurament prefereix abans unes corts sense

26. SIMON, *Pau Claris...*, 42.

27. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640*, Barcelona, Ed. Vicens Vives, 1966, 147-169.

28. SIMON, *Pau Claris...*, 48.

29. AHCB, CC-XVI-82 i 84.

clausura ni lleis que no pas haver de contribuir a la «Union de Armas», és a dir, a un exèrcit permanent hispànic de la monarquia amb la contribució per part catalana de 16 mil soldats.

1640: l'emergència d'un bloc revolucionari

La crisi de la dècada de 1640, coneguda com la Guerra dels Segadors,³⁰ permet observar la interacció de tres factors: la formació d'un bloc revolucionari; el sorgiment d'unes transformacions institucionals i l'emergència d'un sòlid projecte nacional.

Els protagonistes de 1640 representen un arc social dirigent força ampli i divers.³¹ Al costat de la noblesa de la terra hi ha comerciants, professions liberals, menestrals actius i pagesos dinàmics. Una lectura atenta dels qui van jurar lleialtat a la pàtria a la Junta general de braços, entre setembre de 1640 i març de 1641, ho demostra.³²

També es fa evident la formació d'un govern mancomunat que implicà una transformació en el terreny institucional. Les institucions catalanes eren històricament senatorials i col·legiades amb tendències a actuar mancomunadament. Al segle XV, la guerra contra Joan II s'organitzà entorn del Consell General del Principat (una mena de govern de concentració nacional); les torbacions catalanes finiseculars del segle XVI van actuar a través de Juntes de Braços i divuitenes, fins al punt que la Diputació, a estones, es va arribar a sentir disminuïda; en el conflicte de la vicerègia de 1621-1622 veiem ambaixades a Felip III/IV de tres comuns (Diputació, Barcelona i sectors del gremi de cavallers de valor reconegut: Bellafila, Navel, Dalmau, entre d'altres). En aquelles mateixes dates del primer terç de segle XVII, els diputats indicaven la importància política que tenia «la unió i conformitat que és entre aquestes dues cases (Diputació i ciutat), braç militar i tots los altres, que no hi ha persona que sigui de contrària opinió si no és los interessats, o que, altrament, per la naturalesa acostumen a ser malintencionats a les coses de aquesta pàtria».³³ La dècada de la Guerra dels Segadors accentuà aquesta actuació mancomunada que podem considerar protorepublicana o prerepublicana, i que podem resumir de la manera següent: durant els fets de 1640 observem dins la revolta uns significatius

30. Sobre la guerra, vegeu diversos autors, *La revolució catalana de 1640*, «Introducció» d'Eva SERRA, Barcelona, Critica, 1991, VII-XIX; Núria FLORENSA, *El Consell de Cent: Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona, Àrea d'Història moderna, Universitat Rovira i Virgili, 1996. Una darrera i important aportació sobre la Guerra dels Segadors és la de Xavier TORRES, *La Guerra dels Segadors*, Vic-Lleida, Eumo-Pagès, 2006.

31. De formació llunyana i lenta, M. Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Barcelona, Fundació Noguera, 1997.

32. *Les Corts Generals de Pau Claris. Dietari o Procés de Corts de la Junta General de Braços celebrada al Palau de la Generalitat de Catalunya del 16 de setembre a mitjan març del 1641. Edició a cura del P. Basili de Rubí*, Barcelona, Fundació Vives i Casajuana, 1976, 85, 162-163, 476-478; Ricard GARCIA CÀRCEL, *Pau Claris. La revolta catalana*, Barcelona, Dopesa, 1980, 161-174.

33. ELLIOTT, *La revolta...*, 159.

desplaçaments de veguers reials per capitànies anònimes; és pertinent també observar l'aliança que es produeix entre revoltats i institucions, i uns exemples poden ser l'excarceració del diputat Tamarit (22 de maig de 1640) o la irritació popular davant la suposada mort d'un conseller el dia del Corpus de Sang (7 de juny de 1640); en el curs dels esdeveniments es produeix la liquidació de l'aparell institucional del rei: desapareixen el virrei (mort perseguit per la xurma) i els magistrats de l'Audiència (morts o amagats) i són foragitats els *tercios* (han de ser embarcats); d'immediat, la revolta de pagesos i ravales no només, però sobretot contra els *tercios*, és recuperada institucionalment, i la revolta social esdevé revolució política.³⁴

Aleshores, el 10 de setembre de 1640 tingué lloc la convocatòria d'un parlament sense rei, conegut com a Junta de Braços o Corts de Pau Claris, d'àmplia representació municipal. «No es pot prendre bon assentament si no és concorrent-hi tots»,³⁵ deia la Junta, i més de mil síndics, dels quals dos terços com a mínim del braç popular, juraven fidelitat a Catalunya i al seu govern. Mentre emergia un govern de naturalesa republicana, l'alta aristocràcia catalana s'exiliava.³⁶

Aquella protorepública, en termes de representació, participació i govern, era encapçalada per una noblesa de la terra. Els seus noms, entre d'altres, eren Pau Claris, Francesc de Tamarit, Aleix de Sentmenat, Francesc de Vilaplana i de Copons, Josep de Margarit i de Biure o Ramon de Guimerà. Al seu costat actuaren jurats del Consell de Cent de Barcelona com Francesc Joan Vergós i Leonard Serra, juristes com Joan Pere Fontanella,³⁷ el metge Pere Joan Rossell, el canonge Francesc Puig, els comerciants Jeroni i Rafael Matali o el canonge Pau Rosso. Es tracta d'una composició de dirigents interclassista, transversal, en diríem ara, i alguns són d'origen italià o sard, com revelen els cognoms Matali i Rosso.³⁸

S'organitzà un govern ampliat de concentració nacional (així, al costat, i freqüent amb la Diputació, funcionà primer una divuitena que esdevingué després trenta-sisena formada pels tres braços. En la trenta-sisena, el braç de les ciutats ja no fou només Barcelona, sinó que s'hi incorporaren síndics forans procedents i representants de Lleida, de Vilafranca del Penedès, de Girona, de Cervera, de Granollers i de Vic. S'estructurà una planta tècnica de govern amb tres organismes nous: en primer lloc, una Junta d'Hisenda, amb la representació de Barcelona, Cervera, l'Arbó i Tàrraga, la qual va fer una emissió de deute públic de 300 mil lliures, a expenses d'un augment dels impostos de la Generalitat amb productes de luxe.

34. Eva SERRA, «Segadors, revolta popular i revolució política», *Revoltes populars contra el poder de l'Estat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Barcelona, 1992, 45-57; Eva SERRA, «Catalunya el 1640», *Pedralbes* 15, 1995, 137-150.

35. *Les Corts generals de Pau Claris...*, 58.

36. Jordi VIDAL, *Guerra dels Segadors i crisi social: els exiliats filipistes (1640-1652)*, Barcelona, Edicions 62, 1984.

37. Sobre la personalitat de Joan Pere Fontanella i el context sociopolític de l'activitat de l'eminent jurista al llarg de la seva vida, Josep CAPDEFERRO PLA, *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1640)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.

38. Una llista molt completa es pot trobar a SIMON, *Pau Claris...*, 83, sota el títol: «Nucli dirigent de la revolució de 1640».

Aquesta emissió fou subscripta per més de 400 persones, el 63% de les quals eren menestrals; en segon lloc, una Junta de Guerra, integrada per representació de Barcelona, de Vic i de Camprodon, la qual assumia la tasca de fer lleves reglades de direcció cavalleresca i lleves de voluntaris de direcció plebea. D'aquesta mobilització emergien els inicialment dits almogàvers i poc després miquelets. Finalment, es creava una Junta de Justícia, en la qual uns nous magistrats substituïen la vella magistratura reial desapareguda els dies de la revolta; per exemple, si el jutge de l'Audiència reial Gabriel Berard moria en atemptat el 7 de juny, el setembre de 1640 podem trobar com a jutge de l'Audiència de la Diputació en Josep Fontanella. Els 21 jutges de l'Audiència reial passaven a ser els 10 de l'Audiència de la Diputació (*Curial Principatus Cathaloniae*). D'aquests 10, cinc pertanyien a la noblesa de la terra, un era ciutadà de Barcelona, un altre de l'hàbit de Sant Joan i tres eren doctors síndics de Lleida, Tarragona i Girona. La nova audiència esdevenia tribunal superior de justícia amb poders de *jure belli*. Els documents del tribunal deixaven de ser encapçalats pel rei per passar-ho pels diputats. A més, de manera soterrada, hi hagué un nucli de relacions internacionals format pels barons de frontera Francesc Vilaplana, Aleix de Sentmenat i Ramon de Guimerà, els quals activaren la nova aliança internacional, el pacte de la Peronne, de 19 de setembre de 1641.³⁹

Aquest model polític sorgí de la resistència d'una classe dirigent amb voluntat política de consolidar un model polític republicà gaudia de solidesa política, però patia de feblesa militar. Això explica que la república només pogués durar informalment una setmana escassa, del 16 de gener al 23 de gener de 1641.⁴⁰

El projecte nacional del pactisme republicà

Paga la pena de situar aquell projecte polític malgrat la seva existència formalment precària. Tenia valors republicans i inicialment va pretendre la construcció d'una república a la italiana sota la protecció militar d'una mena d'emperador carolingi. Per als catalans del moment, el rei de França fou segurament concebut més com un descendent d'un mític Carlemany que d'un rei Borbó.⁴¹

Aquells dirigents catalans eren contraris a la guerra. De fet, volien la pau amb França i la liquidació de la fiscalitat de guerra hispànica; volien la volada de la producció i el comerç propis⁴² sense les interferències militars de la capitania, la qual,

39. *Les Corts generals de Pau Claris...*, 55-56, 82-83, 118-119, 129-130, 132-134, 151-152, 169-170, 178; Eva SERRA, «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors», *El Barroc Català. Actes de les Jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*, a cura d'Albert Rossich i August Rafanell. Quaderns Crema, 1989, 89-135; Eva SERRA, «Introducció» i «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», *La revolució catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991, VII-XIX i 3-65.

40. *Les Corts Generals de Pau Claris...*, 412 i 427-428.

41. El sermó citat de fra Masnovell és un exemple d'exaltació significativa de Carlemany.

42. Un estudi que ajuda a situar les ambicions econòmiques d'aquell moment i els canvis o relleus patits després de 1652-1659 és l'estudi d'Elisa BADOSA, *La Barcelona del barroc a través d'una família de comerciants: els Amat*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.

en nom de les guerres del rei, bloquejava el comerç de Catalunya i, entre altres coses, reclamaven la condició de catalans dels qui tinguessin dignitats eclesiàstiques. En una paraula: exigien el compliment de l'observança.

El somni durà dos dies. L'amenaça de dos exèrcits espanyols, un des d'Aragó i l'altre des del Rosselló, ocupant ja Catalunya, esperonà la idea que contra un rei només pot un altre rei, consideració coetània deguda a l'assaonador de Barcelona Miquel Parets.⁴³

Així, doncs, els dirigents de 1640 van haver d'assumir el pas de la condició de república protegida a la condició de comtat sota la dominació de França. Amb tot, l'elecció d'un nou sobirà va respondre a una política internacional pròpia, de la mateixa manera que a nivell econòmic cal destacar l'existència d'una política monetària també pròpia, dirigida per Barcelona i amb simbologia nacional. En una època d'estreta relació entre rei i moneda, aquest fet indica una singularitat republicana posada de manifest per Miquel Crusafont.⁴⁴

El pas de rosca fins el 1705

La derrota catalana de la Guerra dels Segadors va comportar un augment de l'intervencionisme de la monarquia hispànica sobre Catalunya. Les institucions es mantingueren, però, amb el personal polític sota control (insaculació sota reserva reial), naixia un discurs de fidelitat subordinada⁴⁵ i, en aquest nou context, les intrigues cortesanes arribaven fins a Barcelona; fou el cas de les ambicions polítiques de Joan Josep d'Àustria que en part es feren sentir el 1669 i 1677.⁴⁶

La segona meitat del segle XVII, en un context de guerra constant, la capitania general prengué un paper rellevant, és a dir, la cara militar del virrei s'imposà sobre la seva cara civil i enfront del juridicisme patriòtic, el qual quedà atrapat, tant sí com no, en la fidelitat al rei de França (foren els casos de Josep Fontanella, de Ramon Trobat o de Francesc de Segarra),⁴⁷ feu camí un cert juridicisme regalista com indica el cas significatiu de Rafael Vilosa,⁴⁸ si bé al costat de Vilosa emergiren

43. Miquel PARETS, *Crònica Llibre I/1, vol. I*, a cura de M. Rosa Margalef, Barcelona, Ed. Barcino, 2011, 397.

44. Miquel CRUSAFONT SABATER, *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (primera República Catalana) 1640-1652*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, IEC, 2001, 27-74

45. Rosa Maria ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*, Lleida, Pagès Editors, 2001, 35-54.

46. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1983, capítols IV i V; Josep Maria TORRAS, «El projecte de repressió dels catalans de 1652», 241-290; autors diversos, *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991; Eva SERRA, «Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió», *Pedralbes* 17, 1997, 191-216; Eva SERRA, «El pas de rosca en el camí de l'austracisme», *Del patriotisme al catalanisme*, Eumo editorial, Vic, 2001, 71-103.

47. Sobre aquest tema, Oscar JANÉ, *Catalunya sense Espanya: Ramon Trobat: ideologia i catalanitat a l'empària de França*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2010.

48. Jon ARRIETA ALBERDI, «L'antitesi pactisme-absolutisme durant la Guerra de Successió a Catalunya», *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, 105-128.

també juristes si no ben bé patriòtics, d'un pactisme més proinstitucional, com Lluís Valencià o Francesc Solanes i Miquel Calderó.⁴⁹

Elisa Badosa va començar a poder verificar els relleus en l'elit social que van tenir lloc tant en el camp econòmic com en el camp polític entre la dècada de la Catalunya dels Segadors i la dècada de la postguerra. El paper que va tenir la família comercial dels Amat fent crèdits a la Generalitat durant la Guerra dels Segadors va ser substituït per la família de botiguers dels Lledó al servei de la capitania, és a dir, de la monarquia. Potser fins i tot pensà que les manufactures catalanes van ser perjudicades pel control del comerç per la capitania afavorint petits botiguers per tal de garantir fidelitats a la corona.⁵⁰

Malgrat la destrucció de forces productives per la Guerra dels Segadors i posteriorment per la continuïtat intermitent de les guerres en territori català, durant la segona meitat del segle XVII tingué lloc una restauració i reproducció del model econòmic, però també un creixement que prefigurà l'eclosió del segle XVIII.⁵¹ Aquest creixement estava a les mans del grup de Narcís Feliu de la Peña i connectava amb l'emergència de lligams catalans amb agents comercials angloholandesos com Kies, Jäger, Shallett o Crowe,⁵² sense els quals no s'explica ni l'opció vigatana o austracista dels catalans ni fets com la creació de la Companyia Nova de Gibraltar d'inicis del segle XVIII.⁵³ En el marc dels nous interessos de la producció i el comerç catalans emergeix l'especialització del territori i l'inici del procés de formació del mercat intern català. Pel que fa al comerç internacional, el paper del vi, l'aiguardent i la fruita seca és decisiu. Catalunya sempre ha estat un país d'exportació. País petit en territori i demografia, produeix més que no consumeix i ara exportava a Amèrica, al nord d'Europa i a les terres peninsulars de Ponent. La guerra era una nosa o un motor?⁵⁴ És cert, el pes dels negocis de la guerra es deixaren notar, però amb tot no

49. Les seves trajectòries poden observar-se en el seu paper en la cort general de 1705-1706. En els casos de Solanes i Calderó, ambdós foren els redactors de la Constitució d'exclusió dels Borbons de la successió a Catalunya: José Maria INURRITEGUI, «Las virtudes del jurista: El emperador político de Francisco Solanes y el amor a la patria», *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, Barcelona, Parlament de Catalunya - Museu d'Història de Catalunya, 2005, vol. I, 443-444.

50. BADOSA, *La Barcelona del barroc...*, casos contraposats de Pau Amat i Llorenç Lledó, 139-144 i 145-159. El cas Amat-Lledó és un exemple que tard o d'hora ens obligaria a pensar-hi més. De la mateixa manera, caldria pensar també més quan comencen a arribar, instal·lar-se i arrelar agents estrangers procedents d'Anglaterra i Holanda a Catalunya, fet decisiu per entendre les noves aliances internacionals a les quals aspira Catalunya en la Guerra de Successió.

51. Eva SERRA, «La crisi del segle XVII i Catalunya», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* XXIV, 2013, 297-315.

52. Pere MOLAS, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977; Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta, 1700-1705*, Barcelona, Ed. Vicens Vives, 1993.

53. Pierre VILAR, *Le "manual de la companyia nova" de Gibraltar: 1709-1723*, París, SEVPEN, 1962.

54. Jaume TORRAS, «L'economia catalana abans i després de 1714, continuïtat i canvi», *Anuari de la Societat Catalana d'Economia* 23, 2020, 109-125.

era el remei popular. Jaume Pey, osonenc, cridava en aquell bèl·lic final de segle: «Ni França ni Espanya si no visca la terra y muira el mal govern».⁵⁵ Els allotjaments, els bagatges i els carreratges feien estralls, i això sense oblidar els mal anomenats «donatius voluntaris», és a dir, donatius fora de corts, forçats i en cap cas graciosos, pactats entre la capitania i la Diputació, aquesta a contracor.⁵⁶ En cap cas es pot imputar només als negocis de la guerra la nova dinàmica del país a la segona meitat del segle XVII, més aviat cal relacionar-ho també amb una economia dinàmica capacitada per generar unes estructures polítiques sòlides, si bé afeblides per la monarquia però malgrat tot amb capacitat de resistència defensiva i de novetats. Aquesta societat econòmicament i política dinàmica va ser capaç d'agafar el tren internacional malgrat els obstacles d'una monarquia obsoleta.

Tot i el control institucional, el país refeia producció, comerç i grups socials. Per contrarestar el control institucional i la manca de convocatòria de corts, les classes dirigents aprengueren a funcionar sobre la base de la jurisprudència i en un procés gradual saberen convertir els vells procediments en noves estructures polítiques (Conferències dels Tres Comuns),⁵⁷ i també quan calgué, usaren els mètodes extrajudicials (ambaixades i memorials).

Que durant la segona meitat del segle XVII emergiren noves energies socials ho revela per exemple la reclamació de Barcelona de llibertat d'insaculació el 1661, 1673, 1675, 1684, 1688 i 1698; ens ho revela també que Catalunya Nord usà les guerres francohispaniques al servei de la reunificació (Angelets de la Terra dels anys seixanta i complots dels anys setanta), i ho revela l'aparició de nous lideratges en la revolta barretina. Des d'aquesta perspectiva cal analitzar el paper que va tenir la família Saiol Quarteroni en favor de les súpriques pageses dels barretines contra els estralls dels exèrcits hispànics durant la dècada dels anys vuitanta del segle XVII.⁵⁸ Es podria afirmar que en el darrer quart del segle XVII va tenir lloc la primera gran rèplica a la situació nascuda el 1652-1659 amb la voluntat explícita de

55. Xavier TORRES, «Segadors i miquelets a la Revolució Catalana (1640-1659)», autors diversos, *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, 88.

56. Antonio ESPINO LÓPEZ, *Cataluña durante el reinado de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Bellaterra, UAB, 1999; Maria Antonia MARTÍ ESCAYOL, Antoni ESPINO LÓPEZ, *Catalunya abans de la Guerra de Successió. Ambrosi Borsano i la creació d'una nova frontera militar, 1659-1700*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2013. També Manuel GÜELL (que ha estudiat sobretot la guerra des de la perspectiva del món local), «Consideracions al voltant de la revolució militar a Catalunya», *Pedralbes* 28 (2), 2008, 199-224.

57. El 1991, Núria SALES va subratllar la importància dels Tres Comuns i les seves conferències, «Abans del 1714: cap a una democratització de les institucions catalanes», *La commemoració de l'Onze de setembre a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1994, 96-104. La institució ha estat estudiada per Eduard MARTÍ, *La conferència dels tres comuns (1697-1714). Una institució decisiva en la política catalana*, Vilassar de Mar-Lleida, Fundació Ernest Lluch – Pagès editors, 2008.

58. *Sobre aquests fets i dirigents*, Joaquim Albareda, «Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers», *Recerques* 20, 1988, 151-170; Jaume Dantí, *Aixecaments populars als Països Catalans, 1687-1693*, Barcelona, Curial, 1990. *Sobre aquests fets i la família Saiol*: Eduard Puig, «Les insaculacions de la Diputació del General de Catalunya: el cas dels germans Saiol i Josep Ciges (1687-1688)», *Pedralbes* 28 (2), 2008, 673-688. *I el recent treball d'Anto-*

frenar la militarització i de recuperar el tremp institucional. Es començava a articular una oposició política que abraçava la Diputació i notables rurals de la plana de Vic com Jaume Puig de Perafita. La destitució que patiren dos Saiol (Antoni i Daniel) i Josep Sitges per haver acollit les súpliques dels barretines (1687-1689) feu cristal·litzar aquest nucli polític, el qual fins i tot intentà protagonitzar una nova edició d'aliança amb França a través de les connexions (1690-1691) amb els catalans refugiats a Perpinyà i ascendits políticament, com fou el cas del barceloní Ramon Trobat, el qual arribà a ser intendent del Rosselló.⁵⁹ Els Saiol, originàriament humils donzells de Barcelona, acabaren sent un clan influent per dos fets: per llurs enllaços economicopatrimonials importants i pel lideratge polític de Felicià Saiol i Barberà, que ja havia tingut un destacat paper al Parlament de Postguerra de 1653 i havia estat ambaixador de les institucions catalanes a Madrid el 1654 amb la intenció de recuperar les institucions sense condicionaments penals. Va ser protector del braç militar i al final dels seus dies, considerat «alborotador» del Consell de Cent. Potser som, encara, més davant d'una resistència civil que no pas d'una ofensiva política en tota regla. Però en tot cas, és molt important observar que el 1687-1689 la pagesia confiava en el paper de les institucions, això explica que fes dipositària de llurs súpliques la Diputació. Tot i la laminació i el desgast provocat pel règim de 1652-1659, l'odi a les autoritats reials era transversal i compartit, i el lligam entre les institucions i la població subsistia. Ara bé, al cap de pocs anys, el 1705, el nucli polític de l'oposició catalana el trobem al costat de l'arxiduc i no del Borbó, si bé amb la mateixa intenció de ruptura amb la monarquia hispànica i desplegament polític propi.

Les noves energies socials van trobar nous recursos polítics d'expressió per contrarestar el control polític i la manca de corts. Les noves eines potser no eren tan noves com a procediments eventuals, però sí ho foren en el seu ús sistemàtic des de 1697, fins al punt que van esdevenir *de facto* noves institucions. Foren, d'una banda, el braç militar⁶⁰ o gremi de cavallers, el qual, creat el 1602, integrava un ampli ventall de notables i no només nobles, i va esdevenir un *lobby* o un propartit que començà a exercir molta influència política; de l'altra, la Conferència dels Comuns, és a dir, l'actuació mancomunada i la deliberació conjunta de la Diputació (Generalitat), el Consell de Cent de Barcelona i aquest braç militar. Mentre dins el Consell de Cent i la Diputació continuava el sistema electoral d'insaculació, intervingut per la monarquia des de 1654, el Braç Militar extreia el seu protector o president cada dos anys per lliure escrutini entre els seus membres. L'afer és important per tal com el braç militar va ser determinant en la presa de moltes decisions polítiques, sobretot d'ençà de 1697. Aquest any, de setge barceloní, ha estat

ni Simon, Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea, València, PUV, 2011.

59. Oscar JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2006.

60. Eduard MARTÍ, *La classe dirigent catalana. Els membres de la Conferència dels Tres Comuns i de braç militar (1697-1714)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2009.

el posat de relleu per Eduard Martí com el de l'inici de la dinamització de la Conferència dels tres comuns en la vida política catalana. Les novetats institucionals i la seva empenta no van passar desapercebudes a les autoritats reials. Per aquesta raó, el filipista marquès de Gironella, indignat pel pes de la «plebe» i «gente común» dins del Consell de Cent de Barcelona, atacà la conferència nomenant-la «junta [...] perniciosa y maliciosa».⁶¹

Conflicte dinàstic o voluntat de sobirania?

En un context de creixement econòmic, de formació de noves elits dirigents i de construcció de noves estructures polítiques, té lloc el conflicte successori. Qui portà la veu cantant fou el gremi de cavallers, el bloc polític interestamental que representava, de fet, les classes socials en el procés de formació d'una burgesia comercial

El debat de la vicerègia, és a dir, el que volgué obligar Felip V a venir a Barcelona a jurar les Constitucions i a celebrar Corts, fou la targeta de presentació d'aquesta classe dirigent.⁶² Ara i aquí, no som davant de cap resistencialisme, sinó d'una alternativa política pròpia, com revelen les lleis de les Corts de 1701-1702. Les Constitucions de les Corts de Felip V demostren les aspiracions d'un projecte socioeconòmic i polític propi. No s'obtenia el retorn de la llibertat insaculatòria ni l'evacuació de l'exèrcit que tant es desitjava, però s'obtenia un reforçament de l'ordenament jurídic català, un reforçament del comerç i la producció (comerç americà, port franc i creació d'una companyia comercial), una regeneració institucional i de la justícia, la reforma de l'observança amb la creació d'un Tribunal de Contrafacions mixt i paritari entre el rei i la terra per garantir el compliment de les lleis pròpies amb neutralitat, l'estampació d'una nova Compilació de les lleis, la recuperació d'una vella imputació del braç reial contra el regim senyorial en afers de delmes i de jurisdicció baronial, la voluntat catalana de poder participar econòmicament sense entrebancs en l'espai imperial hispànic i en càrrecs administratius de la corona d'Aragó i Milà i l'intent de convertir el donatiu en un impost directe sense privilegis estamentals i segons riquesa, amb la qual cosa es pretenia un cadastre o precadastre, però per via parlamentària i no pel camí del rígid decret reial.⁶³

61. Núria SALES, «Institucions polítiques catalanes en vigílies de la seva abolicció: una tasca historiogràfica urgent. La reedició de la compilació de Constitucions de 1588-1589, la publicació dels processos de cort de 1585-1705», *Pedralbes* 13-1, 1993, 279.

62. Eva SERRA, «Voluntat de sobirania en un context de canvi dinàstic (El debat de la vicerègia, novembre de 1700-març de 1701)», *Una relació difícil. Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Ed. a cura de Joaquim Albareda. Barcelona, Editorial Base, 2007, 109-180; Eva SERRA, «El debat de la vicerègia (1700-1701): batalla judicialista o conflicte polític?», *Revista de Dret Històric Català* 7, 2007, 135-148.

63. Hi ha molta bibliografia sobre el tema. Em limito a citar Joaquim ALBAREDA, «Estudi introductori» a l'edició facsímil de *Constitucions, Capítols i Actes de Cort. Anys 1701-1702 i 1705-1706*, Barcelona, Editorial Base, 2004, 5-33. Pel que fa al Tribunal de Contrafacions, un cop fet aquest text han sortit els treballs de Josep CAPDEFERRO i Eva SERRA, *La defensa de les Constitucions de Catalunya. El Tribunal de Contrafacions (1702-1713)*, Barcelona, Generalitat

L'Aliança de La Haia (1701-1702): conseqüències a Catalunya

L'aliança de La Haia despertà d'immediat les sospites del Borbó de Madrid contra Catalunya, la qual es traduí en una forta repressió per part dels virreis de Felip V contra els catalans. La repressió s'aferrissà contra el braç militar i contra les conferències de comuns, les quals foren prohibides; s'intentà l'expulsió d'Arnald Jäger, mercader holandès naturalitzat català; foren registrats els domicilis de Vilana i Perlas i de Narcís Feliu de la Penya i ambdós foren empresonats, i la pressió repressiva funcionà a tort i a dret. Això explica la presència de catalans a la conquesta de Gibraltar i d'exiliats a Gènova, i contribueix també a explicar la definitiva opció catalana a la causa austracista com a terreny propici per activar el seu projecte polític nacional. L'exili genovès facilità el pacte de Gènova de 1705. Un mer canvi de rei? No. Millor interpretar-ho com un canvi d'aliances internacionals. A Gènova, dos exiliats, Domènec Perera i Antoni de Peguera, amb poder concedits pels vigatans,⁶⁴ signaven un pacte amb Mitford Crowe, que havia estat comerciant resident a Catalunya i ara era plenipotenciari de la reina Anna d'Anglaterra. Aquest pacte, que gairebé el podríem qualificar de tractat, és un acte de sobirania per part dels catalans, els quals el signen per poder recuperar i garantir el seu model polític i per modernitzar-lo, encara més, amb unes noves corts. Aquestes, presidides per l'arxiduc Carles III, tenien lloc el 1705-1706.

Amb les noves Corts s'obtenia el retorn parcial de les insaculacions; la confirmació del model polític català; la institucionalització de les conferències dels comuns; el reforçament del paper del braç militar; una política productiva i lliurecanvista; la reforma de l'observança, millorant i blindant el Tribunal de contrafaccions a partir de l'experiència dels anys del primer regnat de Felip V; s'aproven unes lleis que significaven la introducció definitiva del concepte d'*babeas corpus* dins la normativa jurídica, i s'avançava en la democratització o concepte de ciutadania dins la legislació catalana. Aquestes lleis eren el cim lògic de velles lleis catalanes que ja preveïen el dret d'un judici just abans de qualsevol condemna com l'usatge *Alium Namque*, o velles lleis que ja incloïen una mena de drets humans i que ara es reforçaven amb una defensa reiterada de la població civil enfront del poder militar, amb la defensa dels drets de reunió, de llibertat d'expressió, d'immunitat política i d'inviolabilitat de la correspondència o l'aplicació de la justícia amb coneixement de causa. S'obtenia més explícitament un reconeixement del dissentiment del braç reial o municipal contra el règim senyorial i un debat encara més clarificador del caràcter igualitari i equitatiu de la fiscalitat derivada del donatiu, en el sentit d'un cadastre per via parlamentària. Encara

de Catalunya, 2014, i *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seva activitat (1702-1713)*, Barcelona, Parlament de Catalunya – Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2015.

64. Referència a l'acte dels vigatans que tingué lloc el 17 de maig de 1705 a l'ermita de Sant Sebastià en la parròquia de Santa Eulàlia de Riuprimer (Osona) en l'anomenada reunió dels vigatans: Joaquim ALBAREDA *et al.*, *Catalunya i els tractats internacionals*, Josep M. FIGUERES (coord.), Barcelona, Eurocongrés, 2000.

caldria afegir-hi la recuperació, si més no mental, que feien totes aquelles lleis de la Catalunya Nord, per tal com les lleis incloïen les vegueries del Rosselló i el Conflent amb les seves subvegueries del Vallespir i el Capcir i l'Alta Cerdanya de la vegueria cerdana.⁶⁵

Aquestes corts revelen l'empenta d'unes noves classes socials i una classe dirigent activa. A través dels estudis d'Eduard Martí sobre la Conferència dels Comuns i el Braç militar comencem a reconèixer els noms d'aquestes classes dirigents. Ja s'ha esmentat Feliu de la Penya i Vilana i Perlas, però podríem esmentar entre d'altres també el jurista Miquel de Calderó, el protector del braç militar Felicià de Cordellas, el jurista Francesc Solanes, els cavallers Pere de Torrelles i Sentmenat o Francesc de Saiol i Quarteroni. Sense ser noms de rellevància, els síndics del braç reial a les Corts de 1705-1706 són un exemple de classes dirigents entre els quals podríem destacar, per exemple, Miquel Torner, síndic de Mataró que defensà a capa i espasa, encara que sense èxit, una idea de port franc extensiu com qui diu a totes les parts marítimes de Catalunya, o si més no de la marina de Llevant. Només un *juditium in curia datum* l'obligà a desistir.⁶⁶

Del Pacte de Gènova al moment republicà de la Junta General de Braços

El tractat d'Utrecht i l'evacuació de les tropes aliades donà lloc a la convocatòria de la Junta General de Braços (unes corts sense presidència reial), etapa que ha estat tipificada com a moment república.

La resistència no responia a cap visió d'idealisme messiànic. Fou una resistència pel model polític d'unes classes socials en transformació que confiaren fins al darrer moment en les gestions diplomàtiques. La resistència fins al final era lògica si tenim clar que les gestions diplomàtiques no s'acabaren en un sol tractat o que Utrecht fou una pluralitat de tractats i tingué més d'una seqüència. Els dirigents catalans que restaven al país (organitzats segons el sistema institucional català reforçat amb un organigrama de juntes tècniques i l'hegemonia dels Tres Comuns mancomunats) van confiar en els seus ambaixadors: el marquès de Montnegre, que

65. Joaquim ALBAREDA, «Estudi introductorí...». Sobre aquestes qüestions cal destacar l'obra de Victor FERRO *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo editorial, 1987, capítol 7, 289-427, i l'estudi-assaig d'Hèctor LÓPEZ BOFILL, *Constitucionalisme a Catalunya. Preludi de modernitat*, Barcelona, Editorial Tria, 2009, 72-86; també diversos treballs d'Eva SERRA: «El naixement de la concepció de ciutadania: el marc històric», *Dret, conflictes i justícia. Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2016, 50-93; «El sistema constitucional català i el dret de les persones el 1702/1706», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 26, 2015, 47-63; «Els Països Catalans entre el sistema pactista i les Noves Planes», 1714, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2016, 13-31.

66. Joaquim LLOVET, *Mataró, 1680-1719: el pas de vila a ciutat i a cap de corregiment*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2002 (2a ed.), 77-81 i 105-111; Eva SERRA, «Introducció» a *La Cort General de Barcelona de 1705-1706. Procés familiar del Braç Reial*, Textos Jurídics Catalans 32, Barcelona, Parlament de Catalunya – Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2022, XIII-LIX.

actuava des de Viena; Felip Ferran, Sacirera que ho feia des de La Haia, i Dalmases i Ros, que ho va fer des de Londres. En aquesta etapa final, uns dirigents catalans estigueren al costat del rei emperador, com Vilana i Perlas o Francesc Verneda, el seu cunyat, però d'altres tingueren un enfocament més patriòtic i republicà, com demostrà Felip Ferran en la seva al·locució o memorial dirigit al rei hannoverià Jordi I d'Anglaterra.⁶⁷

La derrota catalana de 1714, que ja havia començat amb la caiguda dels regnes d'Aragó i del regne de València el 1707 i es va cloure amb la derrota del regne de Mallorca el 1715, va suposar la pèrdua del model polític civil representatiu i participatiu català i amb ell el camí cap a una concepció molt avançada i primerenca de ciutadania, a més de la pèrdua per mort, exili o exili interior dels millors.⁶⁸ La nova planta reial de 1716 imposava la militarització i la subordinació de la societat. Només el manteniment dels gremis van permetre formes substitutives d'expressió social de baix sostre polític. La nació no desapareixia, però sí les estructures d'estat i amb elles les classes deixaven de ser substancialment dirigents i es quedaven en una mera hegemonia social de subordinació espanyola i d'horitzó català miop.

67. Sobre aquests moments, entre la bibliografia existent, cal consultar Agustí ALCOBERRO, *L'exili austracista, 1713-1747*, Barcelona, Fundació Noguera, 2002, 2 vol.; *Diario del sitio y defensa de Barcelona (1713-1714)*, impressió facsímil, edició a cura de Mireia Campabadal, estudi introductor i d'Agustí Alcoberro i Xevi Camprubí, València, Tres i Quatre, 2009; Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Barcelona, Crítica, 2010; Joan PONS ALZINA, «Introducció» a *La Junta General de Braços de 1713. L'ambaixada Dalmases i altre documentació (1713-1714)*, Textos Jurídics Catalans 29, Barcelona, Parlament de Catalunya – Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2008, XIII-XXXV.

68. Sobre la repressió Josep M. TORRAS RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 2005; Antonio MUÑOZ GONZÁLEZ i Josep CATÀ TUR, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Madrid, Muñoz-Catà editors, 2005; Antonio MUÑOZ i Josep CATÀ, *25 presos polítics del 1714*, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 2011.